

Selma Leydesdorff, *Prazninu ostaviti iza nas: istorija žena Srebrenice*, Sarajevo, Rabic, 2009, 421 str.

O d 2002. godine, u fokusu istraživanja profesorice usmene historije na amsterdamskom Univerzitetu, Selme Leydesdorff, je sudbina i tragedija žena Srebrenice. U knjizi koja je pred nama, autorica je iz boli, strahova, mržnje i istine intervjuisanih žena, ispreprela priču i iznijela zanimljivo štivo koje će čitatelja uvijek i svakim novim čitanjem uznemiravati, ali i kao mnoge druge imati malo utjecaja na svijet koji ne želi da čuje. Časno pokušava da sagleda ono što se zaista i dogodilo osobama koje su intervjuisane. Knjiga u prvom planu ima upravo glas preživjelih žrtava, i samo njih, žena, majki, sestara, kćerki i supruga onih koji "su od ljudi postali muslimani" (23). Autorica je ovom knjigom, koju je podijelila na sedam suvislih cjelina, željela popraviti i učiniti plastičnijom sliku srebreničkog genocida. Kroz intervju sa Sabahetom, Ramizom, Timkom, Nerminom, Fazilom, Zumrom, Jasminom, Devletom, i mnogim drugim, autorica je uspjela kronološki, od vremena koje je neposredno prethodilo agresiji na Bosnu i Hercegovinu, preko stezanja obruča oko Srebrenice, do jula

1995. godine, ispratiti fragmente života ovih žena. Tema ili motiv koji se javlja kroz gotovo svaki razgovor je rastanak. Trenutak rastanka je momenat nakon kojeg je za ove žene vrijeme stalo i "sve počinjalo da boli". Sjećanja i historija ovih ljudi koji su strašno patili ponovno počinje nadom i čekanjem na vijest o najdražima. Centralno mjesto u svakoj od priča zauzima potraga za istinom, žene žele znati šta se stvarno dogodilo njihovim najdražim i gdje su. Autorica navodi kako se iz serije razgovora koje je godinama vodila sa ženama Srebrenice može konstruirati istorija preživljavanja i organiziranja života u Srebrenici, ali je u tom "mnoštvu 'činjenica' dobijenih na osnovu 'malih' iskustava", od dobijenih "utisaka, traumatiziranih 'komadića' iz prošlosti" trebalo napraviti red. Ističe tvrdnje preživjelih o onemogućavanju iznošenja vlastitih doživljaja od vlada i raznih instanci kojima odgovara 'tišina' žrtava. Autorica tvrdi da su životi preživjelih žrtava na margini bosanskohercegovačkog društva, zaboravljene, gotovo izbrisane, ostavljene u jednom svijetu koji je nestao i na čiju sudbinu treba prestati ukazivati. Slijedeći protiv-

ljenje, jednog francuskog mislioca, historičarima koji tvrde da su priče svjedoka nepouzdanе i obojene, autorica se zalaže za stalno traženje “još više istine” o Srebrenici. Srebrenici o kojoj niko ne zna ‘istinu’. Srebrenici koja je “neshvatljiva”. Autorica je od preživjelih uspjela čuti i slušati njihova vlastita iskustva jer je, kako smatra, kod njih stekla povjerenje. Poštovanje i toplina su bili uzajamni, autorica je kod svakog intervjua pokazala sažaljenje. Priča ovih žena govori o totalnom gubitku, bescilju, bijedi, nesreći, životnom beznađu, praznini koja zbog preživljene traume nikada neće biti popunjena (45). Iznošenjem svojih iskustava one prave “jedan korak ka svijetu ‘normalnih’ ljudskih odnosa...ponovno kreiraju jedan svijet kojem (oni) i pripadaju”, “pričanje ovih priča je jedan čin u kojem ‘ja’ ima centralno mjesto, a ono što se dogodilo, dobija svoje značenje i svoj kontekst” (58).

Autorica je posebno poglavlje posvetila vremenu koje je prethodilo 1992. godini i agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Preživjele pričaju o neslućenom, iznenadnom početku rata. Različite životne priče, ljudi iz različitih svjetova, političkih nazora, suprotstavljenih ideologija, osobe potpuno drugačijih profesionalnih zanimanja i interesovanja, hobija, staro i mlado, sretno i nesretno, pošteno i pokvareno, imućno i bijedno, različite historije ali - ljudi iste nacionalne pripadnosti i

sudbina koje su se jednostavno slile na jedno mjesto. Mjesto gdje se toliko ubijalo, od ulaska jedne paravojne formacije iz Srbije, u Bratunac 17. aprila 1992. godine, neprestano do jeseni 1995. godine. Autorica upozorava na opasnost da se zbog “dominacije traume iz 1995.” zaboravi na krvoproliće i ubijanja u Bratuncu i selima oko ovog gradića. Upravo Bratunac stoji na početku priče o višegodišnjoj gladi i bijedi, dok su Potočari završni dio te iste priče. U osvjetlavanju rata, kroz pričanja žrtava, može se razaznati proces prve faze etničkog čišćenja, a to je spajanje pojedinih grupa stanovništva, nakon kojeg je krenula “hajka na poznate ljude”, odnosno egzekucija vođstva kod muslimanskog stanovništva. Nekadašnji prijatelji postaju pljačkaši, ubice, dželati i silovatelji. Kroz svih pet faza etničkog čišćenja bilo je prisutno masovno silovanje žena svih uzrasta.

Srebrenica je od 1992. do 1995. godine postajala sve pretrpanije, prenaseljenije mjesto, “skladište ljudi” bez normalnih životnih uvjeta. Četvrto poglavlje knjige obrađuje tiho ubijanje srebreničkog stanovništva koje uključuje strahove, opasnosti, lutanje, bježanje, skrivanje, potragu za hranom. Ove su se priče u razgovorima provlačile u sjeni i ispod priče o masovnim ubistvima, a autorica uspijeva da priče poveže i konstruiše (opet) djeliće historije svakodnevnog

života u srebreničkom 'getu', svijetu koji je polahko nestajao "geografski, psihički i mentalno" (276). Gubitak stalnog mjesta življenja, nasilno napuštanje doma se u slučaju Srebrenice pokazao kao uzrok specifične traumatizacije, koja se događa uvijek iznova. Po mišljenju autorice, srpskom agresoru nije bio cilj ubijanje već protjerivanje "etničkih grupacija koje, po mišljenju 'lovaca', nisu imale pravo" na zemlju sa koje su otjerani (183). Postavljanjem preživjelim žrtvama pitanja tipa *Zašto se niste branili?*, po mišljenju autorice, odgovornost se prebacuje na žrtve, što agresoru pruža mogućnost odbrane.

Razlozi mnogih sadašnjih nejasnoća vezanih za masovna ubistva koja su počinile vojne jedinice Republike Srpske u okolini Srebrenice mogu biti sljedeći. Potočari su inscenirana strava i kaos, orgija koja se ne može potpuno opisati. Niti jedna preživjela nije uspjela da autorici ispriča hronološki zao-kruženu priču na temu Srebrenice i Potočara. Svaka je žena, pored toga, svjedok dešavanja iz svoje neposredne blizine. Dalje, sjećanja i priče drugih osoba utiskuju se i postaju ili se prepričavaju kao vlastita.

Neposredno nakon potpisivanja mirovnog Sporazuma u Daytonu, još nije bilo sasvim jasno šta se zapravo zbilo s velikim brojem pripadnika muške populacije u

okolini Srebrenice. Mnoge su žene zapravo krenule da saznaju gdje se njihovi muževi nalaze u zarobljeništvu, da bi ih oslobodile. Jezgro žena, koje su sačinjavale pojedine organizacije još 1992. godine, iz Srebrenice, organizovale su se i nakon rata u neformalne, a ubrzo i u formalne, nevladine organizacije. Članice ovih organizacija imaju identičan cilj, a to je svaka od njih želi da sazna zašto su i gdje nestali njihovi muški članovi porodica. Nakon duge potrage, očekivana vijest je ujedno i kraj svake nade, bolni momenat kojem slijede novi periodi haosa, tuge, preživljavanja.

Knjiga Selme Leydesdorff o ženama Srebrenice na poseban način tretira problematiku genocida. Upravo činjenica da je iskustvo žrtava ove tragedije u knjizi u prvom planu, ovu knjigu čini drugačijom u odnosu na ostale koje se bave ovom problematikom. Broj korištenih pisanih dokumenata je neznatan. Knjiga je pisana isključivo na osnovu metoda usmene historije koja nije naročito zastupljena u bosanskohercegovačkoj historiografiji. Snimljeno i zabilježeno tokom intervjua je primarni izvor, kojim historičar nastoji da interpretira odnose i razumije materiju koju istražuje. Autorica je uspjela da sjećanja i subjektivna iskustva žrtava udalji od zaborava ■

Edin Omerčić